

"סנהדרין שראו כולן לחובה פוטרין אותו"

הרב אהרן אריאל (עיונים בדברי הגאון ר' אהרן אריאל, עמ' 100-101)

כולן לחובה פוטרין אותו

סנהדרין י"ז ע"א: "אמר רב כהנא סנהדרין שראו כולן לחובה פוטרין אותו, מאי טעמא כיון דגמירי הלנת דין למעבד ליה זכותא והני תו לא חזו ליה".

הפירוש הרגיל הוא: אם כל חברי בית דין של דיני נפשות החליטו חובת הנאשם הרי הוא כזכאי ופטור מן העונש. הנימוק הוא: מקובל עלינו שבדיני נפשות אין הורגים את הנאשם ביום בו דנו את הדין אלא מעבירין את דינו למחר ובליה יושבים הדיינים איש איש לעצמו ושוקלים מחדש את הדין ולמחר באין ונמנין, כי ייתכן שהלנת הדין תגרום שכמה מן הדיינים שחייבו אתמול יזכו היום ויטרו את הדין של אתמול. אך בב"ד שכולם ראו חובה לא תועיל הלנת הדין ולכן חייבין לפטור את הנאשם. כך כנראה מפרש גם הרמב"ם בהל' סנהדרין פ"ט ה"א.

הלכה זאת אע"פ שהיא לעצמה נראית כתמוהה, אפשר לנמקה היטב. אם במהלכו של דין לא נשמע אף קול אחד לזכות את הנאשם, עולה חשד שלדיינים דעה קדומה נגד הנאשם. במשפט הפלילי של היום מעמידים לכל נאשם סניגור והעדרו יכול לפסול את הדין. אמנם נכון שאי אפשר להכריח את הסניגור של היום לדרוש דוקא את זכיו של כל נאשם, אם הסניגור משוכנע שיש אשמה בנאשם. אם כך גם נראה לי לגבי ההלכה דלעיל. אין רב כהנא רוצה לומד שנאשם זכאי כשכל הדיינים הצביעו לחובתו. הוא אומר "סנהדרין שראו כולן לחובה", דהיינו מתחילה לא אמר אפילו דין אחד דבר אחד לזכות הנאשם. לכן נאמר ש"ראו" ולא נאמר ש"דנו". אין ההלכה אומרת שבשעת המנין בלבד היו כולם בדעה אחת אלא שמתחילת הדיון רק ראו חובה. במקרה כזה רשאים אנו לחשוך בבית הדין שיש להם דעה קדומה לגבי הנאשם.

פירוש זה נראה גם מתוך לשון הרמב"ם: "סנהדרין שפתחו כולם בדיני נפשות תחלה ואמרו כולן חייב וכו'". הרמב"ם אומר "שפתחו" במקום "שראו" שבתלמוד ורצונו כנראה לומר שפסק דין כזה בטל רק כשכבר מתחילת הדין לא אמר מי שהוא דבר לזכותו של הנאשם. אם בשעת "פתיחת" הדין אמרו דיינים דבר לטובת הנאשם הרי גם אם לבסוף דנו כולם לחובתו ממתין אותו.

לסמ"ג מ"ע צ"ח, היה נוסח אחר בדברי רב כהנא. בהלכה עצמו הוא גורס "פוטרין אותו מיד" ובטעם ההלכה הוא גורס: "והני כיון דלא חזו ליה זכותא תו לא חזו ליה". חדוש המלה "מיד" הוא אומר שאין הלנת דין והוא יוצא פטור מיד. מטרת "הלנת הדין" היא להפוך את דעת המחייבין לזכות את הנאשם, אך כאן אין סיכוי לכך שהרי כולם ראו לחובה.

אך יש לשאול הלא "מיד" זה הוא מובן מאליו, תקנו את הלנת הדין לטובתו של הנאשם והרי כאן, אם יש ערך בהלנה התוצאה היא אך ורק לרעתו. בלי ההלנה הוא בודאי יוצא פטור, אבל אם בשעת ההלנה ימצא לו אחד הדיינים זכות יהא זה לחובתו כי ביום הבא לא יהיה עוד ב"ב"ד שראו כולן זכות" והוא יומת כי הרוב יאמר שחייב.

לכן נראה לי שהסמ"ג פירש את דברי רב כהנא בדרך אחרת לגמרי.

ב"פני מבין" (סלוניקי תקע"ו) נאמר בשם המאירי שפירוש "פוטרין אותו" הוא "ממהרין להורגו" ואין הלנת הדין. טעם ההלכה בדרך כלל הוא שאולי יש דיינים שראו לחובה ובליה ימצאו לו זכות וירבו המזכין על המחייבין, ויוכלו לזכותו. דבר זה אפשר להעלותו על הדעת אם בתחילה היו דיינים, ואפילו מעטים מאד, שראו לזכות. אם כולם ראו לחובה אין סיכוי שרובם ישנו דעתם בליה ולכן מוטב שימיתוהו מיד ולא יענו את הדין לחינם, עיין סנהדרין ל"ה ע"א. בעל "פני מבין" מביא ראיה טובה שבשבעות ל"ט ע"א "פוטרין אותו" פירושו "גומרים את דינו" ומעיר שר"ת ג"כ פירש כך.

אם נבדוק יפה את לשון התלמוד כפי שמובא ע"י הסמ"ג הרי נראה ללא ספק גם הוא פירש כך: "פוטרין אותו מיד, מ"ט כיון דגמירי הלנת דין למעבד זכותא והני לא (צ"ל כיון דלא) חזי ליה זכותא, תו לא חזי ליה".

ונאה לומר כאן בלשון מליצה "מות וחיים ביד הלשון". לפי הפירוש הרגיל "פוטרין אותו" הוא מזכין אותו, ולפי הפירוש השני הורגים אותו. מצד אחד נכון לבטל מהלך משפטי אם כל הדיינים מתחילה ראו רק לחובה ויתפוס כאן הכלל "כולו חייב – זכאי" כי אנו חוששים שבית הדין אינו רודף צדק, אך אם בתחילה היו שפתחו לזכות ובמשך הדיון המשפטי נשתנו הדעות ולבסוף כל הדיינים נמנו לחובה – הורגין אותו מיד כי אין טעם בהלנת הדין.

כך יש למצא נימוקים מבחינה משפטית לצד זה או לצד זה. אך רב כהנא כמובן התכוון רק לאחת משתיים.

לפני עשרות שנים רשמתי את דברי ה"פני מבין" בגליון הגמרא שלי. לפני זמן קצר מצאתי ש"התורה תמימה" מביא את הפירוש הנ"ל בשם הרמ"ה בשמות כ"ג א' ומוסיף מדעו את הראיה משבועות. וטעות בדבר: הרמ"ה מביא ב"יד רמה" את הפירוש הרגיל, ומסכים בזה כאן לפירוש הרמב"ם, אשר חולק עליו הרבה במקומות אחרים. בהקשר זה אביא פירוש לפסוק הקשה "מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרג כי לא אצדיק רשע" (שמות כ"ג ז') שראיתו ואיני זוכר איפה ראיתו.

בתוך ב"ד שראו כולם לחובה יעלה על דעת אחד הדיינים למנוע את זכוי הנאשם ע"י דברים לזכותו גם אם דעתו היא לחובתו. בזה הוא יגרום שיחייבוהו והרי בזה רוצים כל הדיינים ובתוכם גם הדיין "המזכה", אלא הוא עושה זאת על ידי שקר. על כך מזהירה התורה ואומרת לשופט בלשון יחיד: "מדבר שקר תרחק", ובין אם הנאשם הוא רק "נקי" מטעם הלכה, כגון שראו כולם לחובתו. ובין אם הוא "צדיק" ובאמת היה צריך לצאת זכאי – לך אסור לגרום למותו ע"י שקר, "כי לא אצדיק רשע" – כי אם נאשם זה באמת רשע הוא, אני – בדין שמים – לא אצדיק אותו והוא יבוא על עונשו גם אם כרגע יצא זכאי מטעם הלכה. אתה, הדיין, אסור לך לשקר כי חותמו של הקב"ה אמת.

יט. שוב הדגיש הרמב"ם בכתבו שפתחו כולם בד"נ ולא נקט הסגנון הרגיל בכל מקום סנהדרי שדנו כולן לחובה, להעיר דאם אחרי מו"מ של הלכה כשעמדו למנין החליטו פה אחד לחובה ודאי בר קטלא הוא ולא פוטרין את הנידן רק אם מיד כשפתחו הדיון ראו כולם לחובה בלי עדה מצלת כלל, וכן כתב הרשב"ץ בספרו מלחמת מצוה לתשובת המין תאלמנה שפתותיו שדיבר על צדיקים וטובים והוא לא הבין דבריהם, שהם ז"ל לא אמרו ב"ד שהסכימו כולם לחובה פטור, חלילה להם שיאמרו ככה, ואם על פי הרוב הורגים כל שכן ע"פ כולם ויותר טוב ויותר משובח הוא שיהיה הפסק דין מוסכם מהכל ולא שיהיה שום חולק, אבל מיושר דיניהם אמרו שסנהדרין שפתחו כולם לחובה פטור שהסנהדרין צריכין לישא וליתן תחילה בדין ואם נו"נ בדבר ולא היה לו שם מלמד זכות ולא הניחוהו ג"כ שילמד זכות על עצמו אלא מיד כשעמד לפני העדה למשפט פתחו כולם ואמרו חייב אתה, הוא פטור, ותראה דיוק לשונם שלא אמרו סנהדרין שדנו כולם אלא שפתחו, שיורה על תחילת הדיבור [פתח דברין יאיר] וכיון שסנהדרין אלו טעו בכך ופתחו כולן בחובה גלו דעתם שחפצים להמיתו (שקורין בלע"ז וולונטארי"ש) ובדיני נפשות אין ראוי להיות כך, וזה כבר נסתתמו טענותיו ואפילו בבית דין אחר לא יוכל ללמד זכות על עצמו ולפיכך נפטר מכל וכל כו'.

כד. והנה כל האמור הוא לפי ההבנה שאם כולם פתחו לחובה הרי זה פטור ואין הב"ד עושים בו דין כלל. שיטה אחרת לגמרי מביא הגר"ש אלגזי בהליכות עולם סי' תרמ"ג דפטור דקתני פירש רבינו מאיר ממהרין להרגו מיד כמו אם אמר איני נשבע פוטרין אותו (שבועות ל"ט א) כלומר גומרין דינו מיד ומחייבין אותו. וע' סמ"ג מ"ע צ"ח אר"כ סנהדרין שראו בד"נ כולם לחובה פוטרין אותו מיד כו', וכן הביא הגר"י אלגזי בקהלות יעקב לשון חכמים ערך פטור, והגר"ח בנבנשתי בעל כנה"ג בשיטה שבס"ס חמרא וחיי (קכ"ד ד) ובספרו דינא דחיי על הסמ"ג שם (ק"י ע"ב) ראיתי בשיטת אחד מגדולי האחרונים בשם תוספי הרא"ש שכתב בשם רבינו מאיר דפוטרין אותו מיד ר"ל ממהרין להורגו מיד כו' והיינו שאין מענין את דינו בהלנה עד למחר כיון דתו לא חזו ליה שאין לחשוב כי רובם יחזרו מדעתם ויצדדו בזכותו ע' לק' ל"ה א, אמנם ביד רמה ובמאירי לא הובאה שיטה זו.

מצד שני (אמ"ת ה' יט - ע"פ אבא-אבא)

ידוע שהויכוח מן הצדדים ההפכיות בעיון ובלימוד הוא סיבת יציאת הדבר לאור והודע האמת והתבררו בזולת שום ספק ולכן ההספקות וההערות והקושיות הן מבוא גדול להשגת המבוקש, והחוקר עצמו אמר שהספקות עשו את האנשים חכמים וזה הדבר ראוי שיהיה שמור ביד כל דורש ידיעת האמת בכל ספר וחכמה ידוע שהספקות לא ישלמו אלא בהמצא כת כנגד כת ושואל ומשיב להוציא לאור משפט והדבר הזה נעלם מעיני המלעיגים על מה שאמרו חז"ל שאם היו כל הסנהדרין דנין מיתה לאיש אחד לא היה מומת ואם היו מועטים מזכים ורובם מחייבים היה מומת שעם היות גזרת הכתוב מחייבת כן וכמו שדרשו בגמרא הטעם אשר שמעתי בזה בשם הרמב"ם ז"ל הוא נכון מאד והוא עצמו מה שכתבתי להודיע ולהשמיע כי כשאין כת מנגדת על פי קושיות וטענות בחקירה מן החקירות א"א שיצא הדבר לאור ואפשר שכלם יפלו בטעות

עשרה בטלנין של בית הכנסת

הרב משה אייטר (בשו"ת גאיוני)

ביהכ"נ והם בני אדם שאין להם עסק אלא מלאכת שמים רוצה לומר לקרות בתורה וישיבת בתי הכנסיות".

ומהיכן בטלנים הללו חיים? אם אסור להם לקבל שכר וגם בטלים הם ממלאכתם, ממה יזונו וממה יתפרנסו? ומטעם זה התירו הפרושים לקבל שכר בטלה כקרנא ועוד.

מוכנים לצרכי צבור וכשהיה דבר מצוה וכו' יניחו מלאכתם ויבואו לביהכ"נ אמרו עשרה בטלנים ממלאכתם ולא אמרו עשרה בטלנין שאין להם מלאכה". הרמב"ם לשיטתו, שסבר שאסור לת"ח לקבל שכר וליהנות משל ציבור, לכן פירש גם כאן, ש"יניחו מלאכתם ויבואו לביהכ"נ".

וכנראה שחזר בתשובותיו ממה שכתב בפירושו למשניות ופירש גם הוא כרש"י: "עשרה בטלנין של

[יז:] עשרה בטלנין של ביהכ"נ.

כתב רש"י: "עשרה בני אדם בטלנין מכל מלאכה להיות מזומנין לבית הכנסת שחרית וערבית וכו'". הרי לדעתו הבטלנים הללו בטלים מכל מלאכה ורק מזומנים לענייני ביהכ"נ.

ברם, לא כן דעת הרמב"ם. גבול שם לבטלה. וכתב "ירצו בזה שיהיה באותו מקום עשרה בני אדם